

Bolşevik Devrimi ve Orta Asyalı Müslüman Kadın: 1917-1950

Havva Çaha

Doç. Dr. | Araştırmacı Yazar

Öz

Bolşeviklerin gerçekleştirmiş olduğu Ekim Devrimi, işçilerin ve kadınların başlattığı grevler sonrasında ortaya çıkmıştır. Devrim kendini kadın ve işçi sınıfı hareketi diye tanımlamıştır. Ekim Devrimi ile birlikte kadınlara çok sayıda yasal haklar tanındı. Özgürleşen kadınların rejimin en büyük destekçisi ve savunucuları olacakları düşünülmüştü. Devrim Rusya'da aile kurumunu zayıflattı, ancak onun yerini dolduracak herhangi bir kurum koyamadı. Bu bakımdan kadınlar ve çocuklar, değişim ve dönüşümün en büyük mağdurları oldular. Bolşevikler, Rusya'da hayata geçirdikleri politikaları gericiğin kalesi olarak gördükleri Orta Asyalı Müslüman kadınlar üzerinde de gerçekleştirmeye çalıştılar. Önce yumuşak politikaları harekete geçirdiler, fakat istedikleri başarıyı elde edemeyince kadın ve aileye yönelik saldırgan politikalar izlemeye başladılar. Bolşeviklerin kadına ve aileye yönelik tutumu, bölgede asimilasyon politikaları olarak algılandığı için bölge halkı gelenek ve değerlerine daha sıkı sarılmıştır. Bu dönemde bölge kadınları ikili bir saldırı altında kaldılar: Çarşafını çıkartmayan kadınlar Bolşevikler, çıkarılanlar ise bölge insanı tarafından şiddetli saldırılara ve tecavüzlere maruz kaldılar. İlerleyen süreçte kadınların eğitim hayatına katılmasıyla birlikte Orta Asya bölgesi değişmeye başlamıştır. Ancak buna rağmen bölge halkı geleneksel ve kültürel değerlerinden ödün vermemiştir. Bu da kamuda Sovyet, özelde ise kendi kültürünü yaşayan melez bir toplumun ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu melez yapının en bariz biçimde hayat bulduğu kesim kadınlar olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Ekim Devrimi, Orta Asya, Kadın, Toplumsal Cinsiyet

Bolshevik Revolution and Central Asian Muslim Women: 1917 - 1950

Abstract

The October Revolution of 1917 presented itself as the movement of women and the working class at the beginning. Just after the Revolution, women were granted numerous legal rights. The revolution weakened the institution of the family in Soviet system, but did not replace it with any other institution. Therefore, women and children became the greatest victims of change and transformation in Russia and countries under its influence. The Bolsheviks tried to change the life style of women in Central Asia, where they regarded as the castle of religious and traditional backwardness. At the beginning they implemented somehow soft politics to change the life style of women and traditional family. But when they could not achieve their target they started to follow aggressive policies towards women and family. The politics followed by the Bolsheviks towards women and family were perceived as politics of assimilation of the people of Muslim countries in the region, and therefore they attempted to protect their traditional values. In this period, the women of the region were under a double attack. They were under the pressure of Bolsheviks on the one hand, and were under the impact of traditional values, which subjugated women to the secondary status to men, on the other. It seems that the Bolsheviks were not successful enough to modernize and liberate women from their traditional values in Central Asia. Later, with the participation of women in education, the Central Asian region started to change. Nevertheless, the people of the region have never completely given up their traditional values and cultural norms. While they were behaving according to the Bolshevik values in the public life, in their private life they were persisting in living their traditional values. Therefore, one can say that the Bolsheviks had created a kind of hybrid culture for women in Central Asian Muslim societies.

Key words: October Revolution, Central Asia, Women, Gender

Ekim Devriminin üzerinden yüz yıl geçmesine rağmen gerek fikirleri gerekse uygulamaları nedeniyle hâlâ tartışılmaktadır. Bolşevikler devrimi, kadın işçilerin başlattığı ve sonrasında yayılan grev dalgasının yıkıcı etkisine borçludur. Bu nedenle devrim kendisini kadınlar ve işçiler üzerinden tanımlamaktadır. Devrimin ilk yılları tamamen sosyal mühendislik çalışması olarak görülebilir. Devrim toplumu dönüştürmeyi kadın üzerinden gerçekleştirmeye çalışmıştır. Ayakları yere basmayan ütopye politikaları hayata geçirmenin kadın, aile ve çocuk üzerinde yıkıcı etkileri olmuştur. Genelde toplum, özelde kadınlar laboratuvar denekleri gibi ele alınmış ve ilk otuz yıl içinde sürekli politikalar değiştirilmiştir. Bu süreç pek çok değer erozyona uğramasına yol açmıştır.

Devrim, Slav ve Hıristiyan kadınlara yönelik getirdiği politikaların uygulanmasında önemli bir direnç ile karşılaşmamıştır. Bundan güç alan Bolşevikler benzer politikaları Müslüman kadınlara da kolaylıkla uygulayabileceklerini düşünmüşlerdir. İlk yıllarda bu düşünceyle nispeten daha yumuşak izlenen toplumu dönüştürme politikaları, Müslümanların gösterdiği direnç nedeniyle zamanla daha sert ve hoyrat politikalara dönmüştür. Bolşevikler Müslüman toplumla hesaplaşmayı kadın üzerinden gerçekleştirmiştir. Bu süreçte Müslüman kadınlar çoklu travmalara maruz kalmışlardır. Bir yandan Bolşevikler tarafından acımasızca saldırıya uğrarken, diğer yandan da kendi toplumları tarafından şiddete ulaşacak kadar baskıya maruz kalmışlardır. Müslüman kadınlar, Bolşeviklerin “özgürleştirmeye” yönelik politikalarının acımasızca hedefi olurken aynı anda içinde yaşadıkları toplumun gelenekleri ve dinin koruyucusu rolünü de üstlenmişlerdir. Devrimin ilk yıllarında uygulanan politikalar etkisini daha sonraki yıllarda da devam ettirmiştir. Sovyetler Birliği içinde yer alan Müslüman toplumlar, zaman içinde modernleşme yönünde bir davranış sergileyebilecekken, Bolşeviklerin politikalarına çok ciddi bir direnç sergileyerek kadın üzerindeki baskıyı genişletmişlerdir.

Bu çalışmada, öncelikle devrimin ortaya çıkmasına yol açan Çarlık Rusya’sındaki kadının durumuna kısaca bakılacaktır. Daha sonra Bolşeviklerin kadın ve aileye yönelik getirdiği değişiklikler hakkında kısa bir bilgi verilerek bunların kadınlar üzerindeki etkilerine değinilecektir. Son olarak Orta Asyalı kadınlara yönelik uygulanan politikalara ve etkilerine bakılacaktır.

Çarlık Döneminde Kadın

Çarlık Rusya’sı katı ataerkil ilişkilerin mevcut olduğu tarım toplumu özelliklerine sahip bir ülkedir. Kırsalda bu ataerkil kalıplar çok daha baskındı. Aile bağları son derece güçlü olup en yaşlı erkeğin mutlak otoritesi bulunmaktay-

dı. Ailedeki hiyerarşik yapılar içinde erkekler yaşa göre otorite sahibiydi. Aile içindeki en yaşlı kadın, daha genç kadınlar üzerinde bir otorite unsuru iken erkekler karşısında bir değeri bulunmamaktaydı. Kadının bu durumu “tavuk kuş değildir, kadın insan değildir” atasözünden de anlaşılabilir. Kadının kocasına ve kocasının ailesine mutlak itaat göstermesi gerekiyordu. Kadının kocasını sevmesi, ona ilgi ve şefkat göstermesi, ona gereken her tür yardımı göstermesi gerekliydi.¹ Çarlık Rusya’sının sanayileşmeye başlamasıyla birlikte şehirlerde kalıcı nitelikte iş gücü ihtiyacı ortaya çıkmıştır. İlk dönemlerde köyden şehirlere çalışmak için gelen erkekler köyle ilişkilerini devam ettirmişlerdir. Bu durum şehirlerde yerleşik işçi sınıfının oluşmasına engel olduğundan, işçilerin köyle bağını kesecek çok katı yasal düzenlemeler çıkarılmıştır. Bunun sonucunda şehirlere göç eden erkekler aile ile bağlarını zamanla kesmişler ve şehirlerde yeni hayatlar kurmuşlardır. Erkeklerin köydeki eş ve çocuklarını terk etmesi, kırsaldaki yoksulluğun derinleşmesine yol açmış ve ikinci dalga olarak kadınlar şehirlere göç etmeye başlamıştır. Bu süreç Devrim öncesinde aile bağlarının zayıflamaya başlamasına yol açmıştır.

Çarlık Rusya’sında kırsaldan şehirlere göç nedeniyle 1887- 1900 arasında işgücü piyasalarına 1 milyondan fazla yeni katılım olmuş ve şehirlerdeki işçi sayısı iki kattan daha fazla arttırmıştır. 1897’de Rusya’da 6.4 milyon ücretli işçinin bulunduğu görülmektedir. 1897 istatistiklerine göre fabrikalarda çalışan kadınların yüzde 40’ı evliydi. Devrim öncesinde kadınların yüzde 55’i ev içi işlerde, yüzde 35’i tarım, yüzde 13’ü tekstil ve yüzde 4’ü de eğitim ve sağlık sektöründe çalışmaktaydı. 1913 yılında doktor ve diş hekimlerinin yüzde 10’unun kadın olduğu dikkate çekilmektedir.² 1917 yılında fabrikalarda çalışan kadın oranı yüzde 40’a yükselmiştir.³ Bu tür işlerin yanı sıra kadınların fuhuş yaparak geçimlerini sağladıkları görülmektedir. Birinci Dünya Savaşı’ndan önce St Petersburg’ta 40.000, Moskova’da ise 20.000 kayıtlı fahişe bulunmaktaydı. Kayıtsız olarak fahişelik yapan kadınlarında olduğunu göz önünde tutarsak fuhuş oldukça yaygın olduğunu söyleyebiliriz.⁴

Şehirlerde kadınların 18 saat çalışmasına karşılık ücretler çok düşük, çalışma koşulları çok kötü ve barınma koşulları içler acısıydı. Kadın işçiler, emekçi sınıf içinde dikkate alınmayan en alt sınıfı oluşturmaktaydı. Gittikçe

1 Kırsalda hasat zamanı erkeklerin çalışmaya gelen kadın işçileri eş olarak kullanma eğilimi oldukça yaygındı. Ayrıntılı bilgi için bkz William Mandel, “Soviet Women in the Work Force and Professions” *American Behavioral Scientist*, 1971, https://deepblue.lib.umich.edu/bitstream/handle/2027.42/67596/10.1177_000276427101500208.pdf?sequence=2

2 1950 yılında ise doktor ve diş hekimleri oranı yüzde 50’ye yükselmiştir. Barbara Alpern Engel, *Between the Fields and the City: Women, Work, and Family in Russia, 1861-1914*, Cambridge University Press, Cambridge 1994. s. 3

3 Paul M. Saks, “Women, Work and Family in the Soviet Union”, *Understanding Soviet Society*, Der. M.P.Saks ve J.G. Pankhurs, Allen and Unwin Inc., London 1988. s.74.

4 Fuhuş sektörü kadınlara istihdam sağlayan üçüncü sektördür. Ayrıntılı bilgi için bkz Mandell, a.g.e. s.7.

artan kadın göçü nedeniyle şehirlerde çalışan kadınların ücretlerinde sürekli bir düşme eğilimi bulunmaktaydı. Dayanılmaz hale gelen çalışma ve yaşam koşulları nedeniyle, tekstil sektöründe çalışan kadınlar çalışma koşullarında iyileştirme ve ücretlerde artış isteğiyle greve gitmiştir. Tekstil sektöründeki kadınların başlattığı bu grev ilerleyen günlerde diğer sektörlerden kadın ve erkeklerinde katılmasıyla önüne geçilemeyen bir dalgaya dönüşmüştür. Bolşevikler, kadınların çıkarttığı bu grev çağrısını iyi değerlendirmişlerdir. Artan gösteriler nedeniyle Çar ülkeyi terk etmek zorunda kalmıştır. Bu nedenle Bolşevik devrimin fitilini kadın işçilerin ateşlediğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Devrimin İlk Yıllarında İzlenen Kadın Politikaları

Bolşevikler, kadınla ilgili konuları dört ana kavram üzerine inşa etmiştir. Bunlar özgür cinsel ilişki hakkına sahip olma, kadınların ücretli işte çalışarak bağımsızlıklarını kazanmaları, ev işinin kamusal düzeyde kurumsallaştırılması ve kadının ayağına pranga olan evlilik kurumunun ortada kaldırılmasıdır. Bu kapsamda Ekim 1918'de devrimi takip eden ilk günlerde kadınları ve aileyi ilgilendiren yasalar çıkarılmıştır.⁵ Evlilik ve boşanma işlemleri tarafların sadece başvurusuyla gerçekleştirilen basit bir işleme dönüşmüştür. Eşlere birbirinin soyadını alma veya her iki soyadını ortak kullanma hakkı tanınmıştır. Eşit işe eşit ücret yasalaşmıştır. Kadınların uzun çalışması yasaklanarak sekiz saat ile sınırlandırılmıştır. Kadınların yeraltı ve gece işlerinde çalışmasının da önüne geçilmiştir. Cinsel özgürlüğü sağlamak ve kadınları istenmeyen gebeliklerden kurtarmak amacıyla 1920 yılında kürtaj yasal hale getirilmiştir. Zina suç olmaktan çıkarılarak 1926 yılında nikâhlı ve nikâhsız beraberlikler eşit konuma getirilmiştir. Bu beraberliklerden dünyaya gelen çocuklar eşit kabul edilmiştir. 1922'de eşcinsellik yasak olmaktan çıkarılmıştır.⁶

Devrimin önderi Lenin'e göre sıkıcı ev işleri, kadınları ahmaklığa iterek sadece mutfak ve çocuk ile sınırlamasına yol açmaktadır. Lenin'e göre kadını özgürleştirmenin yolu sadece yasal eşitliği getirmekle olmaz, ev içi işlerinin de toplumsal dönüşüm geçirmesi gereklidir. Bu da ancak ev işlerinin kamusal hayatta gerçekleştirilmesi ile mümkündür.⁷ Bu amaç doğrultusunda kadınların ev içi işlerle vakit geçirmelerini azaltmak için ortak mutfaklar, çamaşırhaneler, terzihaneler ve benzeri kurumlar açılmıştır. Devrimin ilk yıllarında

5 Wendy Z. Goldman, *Women, the State and Revolution: Soviet Family Policy and Social Life, 1917-1936*, Cambridge University Press, Cambridge 1993. s. 4.

6 Diane P. Koenker ve diğerleri, *Party, State and Society in the Russian Civil War*, Indiana University Press, Bloomington 1990. s. 101.

7 Goldman, ag.e. s.5.

önemli etkisi olan radikal feminist Alexandra Kollantay, cinsel özgürlüğü, kilise ile devletin ayrılması kadar önemli bulmaktadır. Evlilik kurumunun etkisini yitirmesiyle cinsellik, tamamen ortak çıkar ve zevk üzerine kurulacaktır. Kollantay'a göre gerçekleştirilen bu "cinsel devrim", ekonomi ve siyasette de eşitliği teşvik edecek; yemek, ev işi ve çocuk bakımıyla ilgili sorumlulukların aileden alınmasıyla evlilik kurumu işlevini yitirecektir.⁸ Devletin evde gerçekleştirilen işleri kamusal düzeyde gerçekleştirmesi, çocuğun bakımını üstlenmesi ve ev içi işlerin de kamusal düzeyde gerçekleştirilmesiyle evlilik kurumunun devam etmesi için ekonomik ve sosyal bir neden kalmayacak, aile kurumu ortada kalkacaktır.⁹ Bu da kadın özgürlüğüne yönelik atılacak en önemli adımdır. Devrimin ilk günlerinde ortak yemekhaneler, çamaşırhaneler ve çocuğun bakımını üstlenen kurumların açılmasının nedeni budur. Böylece kadınlar daha özgür olacak ve kamusal alandaki daha verimli işlerde çalışacaklardır.

Bolşevik devrimin ilk yıllarında radikal feminist kadınların etkisiyle geliştirilen kadın politikaları, Stalin'in başa gelmesiyle tam tersine dönmüştür. 1933 yılında kadınların yeraltında çalışma yasağı kaldırılmıştır. 1936 yılında kürtaj ve eşcinsellik tekrar yasaklanmıştır. Zina ve gayrimeşru çocuk kavramı tekrar gündeme gelmiştir. 1936 yılında "Sovyet ailesi" kavramı geliştirilmiştir. Bu dönemde herkesin yeteneği ve emeğine göre bir sosyalizmin uygulanacağı belirtilmektedir.¹⁰ Daha önceki dönemde anne kimliğinden soyutlanan ve özgür kadın olarak tanımlanan kadınlar, Stalin'in yönetime gelmesiyle birlikte "anne ve işçi" olarak tanımlanmaya başlanmıştır. Kadınların çok çocuk doğurması teşvik edilmeye başlanmıştır. 1944 yılında çıkarılan kararname ile boşanmak neredeyse imkânsız hale getirilmiştir. Doğurdukları çocuk sayısı ile orantılı olarak "kahraman anne" sıfatı ve buna bağlı olarak "annelik onur nişanı" ve "annelik madalyası" ile ödüllendirilmeye başlanmıştır. Çocuğu olmayan aileler daha fazla vergi ödemekle yükümlü tutulmuştur. Analık itibarını zedeleyen davranışlar devlete karşı işlenen suç kapsamına alınmıştır.

Stalin döneminde, devrimin ilk yıllarında oluşturulan çamaşırhane, yemekhaneler kaldırılmış ve çocuğun bakımından tekrar aile sorumlu tutulmuştur. Kız ve erkek çocukların karma eğitim alması ortadan kaldırılmıştır. Bu politikalar Stalin'in 1953 yılında ölmesine kadar devam etmiştir. Stalin'in ölmesinden sonra kadın konusu tekrar gündeme gelmiştir. 1956 yılında Ko-

8 Kollantay, evlilik kurumunun kadınları köleleştirdiği gerekçesiyle "özgür aşk" kavramını gündeme getirmiştir.

9 Goldman, a.g.e. ss. 1-4.

10 Troçki, "Sovyet Hükümeti Yirmi Yıl Önce Benimsenen Prensipleri Hâlâ İzlüyor mu?" başlıklı Ocak 1938 tarihli makalesinde, devrimin reformist yapıdan uzaklaştığını ve kadınların tekrar ev içi köleliğe döndüğünü söylemektedir. Goldman, a.g.e.

münist Partisi'nin 20. Kongresinde Kruşçev kadın konusundaki eksiliğe değinmiştir. Ona göre farklı gruplar farklı ihtiyaçlara sahiptir. Bu nedenle komünizmi inşa edecek yüksek ahlaki değerlere sahip "yeni komünist kadın" kavramı geliştirilmelidir.¹¹

Bolşevik Rejimin Kadınlar Üzerindeki Etkisi

Ekim devrimi kadınları özgürleştirdiğini iddia etmekle birlikte gerçekte durum öyle değildir. Lenin 1919 yılında yaptığı konuşmada, burjuva cumhuriyetleri dahil olmak üzere hiçbir yerde kadının, Rusya'da olduğu kadar eşit olmadığını öne sürmüştür.¹² Bolşevikler, kadını sistemin bir sembolü olarak kullanmış ve devrim sonrasında toplumun kontrolünü sağlamada önemli rol yüklemiştir. 1920'lerdeki Bolşeviklere bakıldığında, parti yöneticilerinin hâlâ 19. yüzyıldaki bakış açısını devam ettirdikleri söylenebilir. Bolşevikler kadınları, eğitimsiz, cahil ve erkek idaresine ihtiyaç duyan kişiler olarak görmeye devam etmiştir.¹³ Stalin döneminde ise kadınlar toplumun ihtiyaç duyduğu işçileri doğuran kuluçka makineleri ve toplum yararına çalışan ağır işçiler olarak görülmüştür.¹⁴ 1930'lardaki Sovyet sanatındaki kadın figürlerine bakıldığında ise, kadınların pasif, itaatkâr, köle, sorgusuz sualsiz parti kararlarını benimseyen kişiler olarak temsil edildikleri dikkati çekmektedir. Bolşevikler, çıkardıkları bu yasalar ve düzenlemeler ile kadını özgürleştirme amacı gütmemiş, dini, aileyi ve kültürel kodları kaldırarak kadınlar üzerinden devasa bir güç elde etmiştir. Bu süreçte kadınların kontrolü ataerkil kurumlardan partinin kontrolüne geçmiştir.¹⁵ Bolşevik ideoloji "yeni Sovyet kadını" diye bir efsane oluştururken aslında kadınlar devletin ihtiyacına göre, sınıf, meslek, cinsiyet, aile, toplum, yurttaşlık, parti üzerinden sembollere dayalı şekilde yeniden tanımlanmışlardır.¹⁶ Bu süreçte kadınların ulusun çıkarı için ağır işlerde çalışmaları, partiye ve Bolşevik ideallerine kesintisiz itaat etmeleri beklenmiştir. Bolşevikler, aile, işgücü ve toplumdaki kadın sorununu gündeme getirerek en mahrem alan olan karı-koca ve aile-çocuk ilişkilerinin içine girmiştir.¹⁷

11 Natalia Remaskav "Perestroika, and the Status of Women in the Soviet Union" *Women in the Face of Change: Soviet Union, Eastern Europe and China*, Der. A. Phizacklea, H.Pilkington ve S. Rai, Routledge, London 1992. s.13.

12 Goldman a.g.e. ss.22-23.

13 Sarah Ashwin, *Gender, State, and Society in Soviet and Post-Soviet Russia*, Routledge, London 2000. s. 3.

14 Batı'da kadının aile ve çocuk için fedakârlık yapması beklenirken, Bolşevik Rusya'da kadınların toplum yararına fedakârlık etmesi, beklenmiştir. Bu durum kadınların daha çok mağdur olmasına yol açmıştır.

15 Adrienne Lynn Edgar, 'Bolshevism, Patriarchy, and the Nation: the Soviet "Emancipation" of Muslim Women in Pan-Islamic Perspective', *Slavic Review*, 65,20, 2006, s.263.<https://doi.org/10.2307/4148592>

16 Choi Chatterjee, "Ideology, Gender and Propaganda in the Soviet Union: A Historical Survey" *Left History*, 1999 s. 17-19. <http://lh.journals.yorku.ca/index.php/lh/article/view/5380>

17 Elizabeth A. Woods, *The Bolsheviks in Russian Society: The Revolution and the Civil Wars*, Yale University Press, New Haven 1997.s.3.

Ekim devrimi öncesi ve sonrasında kadınların elde ettikleri başarılar, komünizmin başarısından kaynaklanmamaktadır. Devrim öncesinde de, kadınların haklarını talep ettikleri görülmektedir. Kadınlara verilen hakların neredeyse tamamı, proleter rejime uygun olanların kabul edilmesiyle sınırlıdır. Erkek politik liderler, kadınları devrimin yaygınlaşması amacıyla kullanmışlardır. Daha kapsamlı radikal feminist görüşler devrimin başarıya ulaşmasını engelleyecek veya gölgeleyeceği gerekçeleriyle dikkate alınmamıştır.¹⁸

Bolşeviklerin kadınları kontrol ettikleri sürece siyasal yaşamda ve diğer kurumlarda yer almalarına izin verdikleri görülmektedir. Bolşevik rejim, kadınların bağımsız ve otonom hareket etmesini engellemiştir. Başta feminist örgütler olmak üzere, devrim öncesi farklı düşüncelerde örgütlenen kadınların, devrim sonrasında partinin kadın kollarında çalışmaları beklenmiştir.¹⁹ Bu kapsamda 1918 yılında düzenlenen Birinci Kadın İşçiler Kongresi'nde, aralarında Kollontay, Krupskaya gibi tanınmış komünist kadınlar, kadın örgütlenmesi yolunda ilk adımı atarak 1919 yılında Jonetyel (*Zhenotdel*) adı verilen Bolşevik Partisi'nin kadınlar kolunu oluşturmuşlardır. İlk yıllarda daha bağımsız ve feminist bir söyleme sahip olan Jenotyel, 1930'lu yıllarda feminist görüşlerden uzaklaşarak tamamen partinin aldığı kararları benimseyen bir yapıya kavuşmuştur. 1932 yılında ise kadın konusunu ortak sınıf tartışmasının dışına çıkarabileceği gerekçesiyle kaldırılmıştır.²⁰

Kadınların siyasal yaşama katılımında yaşadıkları sorun, Komünist Partisi'nin gençlik yapılanmasında da kendini göstermektedir. 1920'lerde çok sayıda genç kadın cinsiyetler arası eşitlik söyleminden dolayı Genç Komünistler Birliği (Komsomol)'ne katılmıştır. 1928 yılında yapılan bir araştırmaya göre genç kadınlar, Komünist Partisi'nin gençlik yapılanmasına katılmaya erkeklere göre daha hevesliydi. Fakat bu örgütlenmeye katılan genç kızlar istediklerini bulamamışlar, dışlanmaya maruz kalmanın yanı sıra, tacize ve tecavüze de uğramışlardır. 1926 ve 1927 yılında Komsomol'daki en büyük sorun olarak kadınlara yönelik cinsel tacizler gösterilmektedir. Partinin buna yaklaşımı ise, kadınları mağdur olarak görmek bir yana, kadınları bu tür olaylara neden oldukları için kınamak olmuştur. Kadınların siyasal yaşama ve örgütlere katılmasını teşvik ettiği söyleyen Komünist Partisi'nin gençlik örgütlenmesindeki 3.000 delegenin sadece 308'i kadındır.²¹ Bu örgütlerde yer

18 Annie Phizacklea ve diğerleri, "Introduction", *Women in the Face of Change: Soviet Union, Eastern Europe and China*, Der. A. Phizacklea, H. Pilkington ve S. Rai, Routledge, London 1992.s.4

19 Adrienne Lynn Edgar, *Tribal Nation: The Making of Soviet Turkmenistan*. Princeton University Press, Princeton 2004.s. 264.

20 Gail Warshofsky Lapidus, *Women in Soviet Society: Equality, Development, and Social Change*, University of California Press, California 1978. s.71.

21 Anne, E. Gorsuch, "A Woman is Not a Man: The Culture of Gender and Generation in Soviet Russia, 1921-1928",

alan genç erkekler örgüt içindeki genç kızlarla evlendiklerinde, eşlerinin bu örgütten çıkarılarak evin ve çocuğun bakımını üstlenmesini beklemiştir. Bu örgütlerdeki genç erkekler kendilerini aktivist olarak görürken, evlendikleri eşlerinin ev kadını olarak kendilerinin ve çocuklarının bakımını üstlenmesini beklemişlerdir.

Bolşeviklerin kadın ve aileye yönelik ideolojileri ütopyik olup ilk uygulamalar hüsrana sonuçlanmıştır. Aile içinde kadınlar tarafından gerçekleştirilen işlerin kamusal alanda gerçekleştirilmesi ile toplumsal cinsiyet rollerinin değişeceğini ummuşlardır. Bununla birlikte uygulamada, erkeklere yönelik toplumsal cinsiyet rollerini değiştirmeye herhangi bir adım atılmamıştır. Bu durum erkeklerin aile ve çocukla ilgili bütün sorumluluklarından kurtulmasına yol açmıştır.²² Öncelikle evlenmenin ve boşanmanın kolaylaştırılması ilk etapta en çok kadınlara zarar vermiştir. Gerek Birinci Dünya Savaşı, gerekse iç savaş sonrasında ülkede erkek nüfusu oldukça azalmıştı. Erkek sayısının az oluşu buna karşılık kadın sayısının kat kat fazlalığı, erkeklerin bir kadından boşanıp diğeri ile evlenmesini kolaylaştırmıştır. Bir erkeğin aynı yıl içinde defalarca evlenip boşanması sıradan bir olay haline gelmiştir. 1918-1926 arasında Rusya'da boşanma oranları Almanya'nın üç katı, İngiltere'nin ise 26 katından fazladır. 1926 yılında her iki evliliğe karşı bir boşanma gerçekleşmiştir.²³ Erkeklerin boşanıp diğerkadınlarla evlenmesi, kadın ve çocukların mağdur olmasına yol açtığından boşanmanın kolaylaştırılmasına özellikle işçi kadınların karşı çıktığı dikkati çekmektedir.²⁴ Bu kapsamda, Kollontay'ın savaş ve sonrası yaşanan gelişmeler nedeniyle devletin çocuk bakımı ve diğerk toplumsal hizmetleri yerine getirmede başarısız olduğunu belirtmesi dikkate değerdir. Kollontay ayrıca 1920'lerde küresel ölçekte yaşanan ekonomik kriz nedeniyle işçi ve köylü kadınların, eş ve baba olmadan çocuklarını yetiştirmenin imkânsızlığını hissettiklerini ifade etmektedir.

Kürtajın 1920 yılında yasalaştırılması kadın hakları açısından büyük bir zafer olarak öne sürülmektedir. Aslında bu durum cinsel ilişki ve sonrasında sorumluluğun tamamen kadının üstüne yıkıldığını göstermektedir. Cinsel özgürlük teşviki, kadınların hâlâ ataerkil yapıya sahip olan toplumda daha fazla mağdur olmasına ve kadınların cinsel obje olarak görülmesine yol aç-

Slavic Review, Vol. 55, No. 3, 1996.ss. 649-653.[https:// www.colby. edu/academics_cs/ courses/HI398/ upload/ Gorsuch-Women-is-Not-a-Man.pdf](https://www.colby.edu/academics_cs/courses/HI398/upload/Gorsuch-Women-is-Not-a-Man.pdf)

22 1920 ile 1960 arasında yapılan araştırmalara göre Sovyet erkeklerinin ev işlerinde rolü değişmemiştir. Saeks, a.g.e. s.78.

23 Alan M. Ball, *And Now My Soul is Hardened: Abandoned Children in Soviet Russia, 1918-1930*, University of California Press, California 1994. s.13.

24 Lewis H. Siegelbaum, *Soviet State and Society between Revolutions, 1918-1929*, Cambridge University Press, Cambridge 1992. s.153.

mıştır. Özgür ilişki teşvik edilirken gebelikten korunma konusu ihmal edilmiştir. Erkeğin gebe kalan kadını terk etmesi son derece normal karşılanmıştır. İlişki sonrası gebe kalan kadın bu sorunla tek başına yüzleşmek zorunda kalmıştır.²⁵ Bu sorunu çözmek için kadınlara ücretsiz kürtaj hakkı tanınmıştır. Devrimin ilk yıllarından başlayarak gerçekleştirilen kürtaj sayısında patlama görülmektedir. 1914 yılında Rusya'da gerçekleştirilen kürtaj sayısı 5.500 iken 1931 yılında 89.000'e çıkmıştır. Bir başka deyişle, 1914-1931 yılları arasında Moskova'nın nüfusu ikiye katlanırken gerçekleştirilen kürtaj oranı 16 kat artmıştır. İlerleyen yıllarda kadınlar dünyaya gelecek çocuğun bakımını sağlamada yaşanan zorluklar nedeniyle çocuk doğurma yerine kürtaj olmayı tercih etmeye başlamışlardır. Bu durum nüfusun azalmasına yol açacak kadar kritik bir düzeye ulaşmıştır. 1914 yılında her 100 doğuma karşılık 10,2 yasadışı kürtaj gerçekleştirilirken, bu sayı 1927 yılında her 100 doğuma karşı 75, 1931 yılında ise 81 yasal kürtaja yükselmiştir.²⁶ Buradan da görüleceği üzere, gebeliği önleyici eğitimler verilmeden serbest ilişkinin teşvik edilmesi, kürtajın birincil doğum kontrol yöntemi olarak kullanılmasına yol açmıştır. İlk yıllarda benimsenen bu politika ilerleyen yıllarda da aynen devam etmiştir. Sovyet Rusya'sı kürtajın en çok gerçekleştirildiği ülke olmuştur. Rusya'da bu alışkanlık hâlâ yaygın biçimde devam etmektedir.

Bolşeviklerin aile ve çocuk arasındaki duygusal bağı önemsemedikleri görülmektedir. Onlara göre dünyaya gelen çocuğun meşru olup olmadığına bakılmaksızın çocuğun yetiştirilmesinden devlet sorumludur. Çocuğun ihtiyaçları, ücreti devlet tarafından ödenen bakıcılar ile karşılanabilir.²⁷ Çocuğun bakımının devlet tarafından karşılanması prensibi tam bir başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Yeni doğan bebeklerin kamusal kurumlarda bakılmaları nedeniyle çok sayıda bebek daha ilk yaşını doldurmadan yaşamını yitirmiştir. Oldukça düşük ücretlerle çalışan işçi kadınlar, çocuğun bakımını sağlamada yetersiz kalmış ve pek çok kadın çocuğunu terk etmiştir. Kadınların özgür ilişkiye teşvik edilmesi, erkeklerin gebe kalan kadınları terk etmesi ve bekâr annelerin çocuklarına bakamamaları bir kısır döngüye yol açmıştır.²⁸ 1920'li

25 Kadınların cinsel tacize uğraması veya tecavüze maruz kalması sıklıkla görmeye başlanmıştır. Örneğin, 1926 yılında St Petersburg'ta Komünist Partisi'nin gençlik kollarına üye olan birkaç erkeğin de yer aldığı 40 genç sokakta bir kadına tecavüz etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz Siegelbaum a.g.e. s.155.

26 Henry Harris, "Abortion in Soviet Russia: Has the Time Come to Legalize it Elsewhere", 1932. ss.20-21. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2984843/pdf/eugenrev00294-0026.pdf>

27 Bu dönemde Diushen ve Goikhbarg başta olmak üzere bazı düşünürler ailenin çocuk yetiştirmeye uygun bir kurum olmadığını öne sürerek çocuğun sorumluluğunun tamamen devlete bırakılması gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Goldman, a.g.e. s. 10.

28 1926 yılında Aile Yasası görüşülürken komünistlerin büyük bir kısmı, ailenin kaldırılırken yerine yeni bir kurum konmadığını ve bu durumun kaosa yol açtığını belirtmişlerdir. Bu durumun aslında kadınlara büyük zarar verdiği ve mevcut şartlarda uygulamanın imkânsızlığı kongreye katılan delegelerce sık sık dile getirilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Goldman, a.g.e. ss. 214-253.

yıllar özellikle büyük şehirler, gerek savaşta babasını ve annesini kaybeden çocuklar gerekse ailelerin sokağa terk ettiği çocuklar ile doludur. O yıllarda *besprizorniki* kelimesi ile ifade edilen sokak çocukları, aslında devrimin üvey evlatları olarak ele alınabilir.²⁹

1917 yılında St Petesburg'da 150.000 çocuk, babaların orduda, annelerin ise işte olması nedeniyle bakıma muhtaçtı.³⁰ Bu çocukların çok büyük bir kısmı köylü ve işçi sınıfının çocuklarıydı. Her ne kadar Bolşevik rejim, çocuğun bakımında ailenin rolünü kaldırıp yerine devleti koyduğunu ifade etse de, kimsesiz çocuklara sahip çıkması gereken bakım evlerinin kapasitesi 1921-1924 arasında 540.000'den 280.000'e düşmüştür. 1924-1926 arasında ise ancak 210.000 çocuk bu bakım evlerine yerleştirilmiştir.³¹ Devrimin ilk yıllardan itibaren vahşice izlenen politikalar nedeniyle sokaklarda yaşayan çocuk sayısı patlama yapmıştır. 1920'lerin ilk yarısında sokakta yaşayan çocuk sayısının 4.5 ila 7 milyon arasında değiştiği dikkate alındığında devletin koruması altına alınan çocuk sayısının devde kulak kaldığı söylenebilir.³² Sokak çocuğu sayısındaki bu devasa rakamlar toplumda aileden devlet kurumlarına kadar her seviyede yaşanan erozyonun işaretidir.³³ Bolşevikler sokakta yaşayan çocukların neden oldukları gittikçe artan çocuk suçlarının yanı sıra, toplumda yükselen alkolizmi de, kadınların görevlerini yeterince yerine getirememelerine bağlayarak sorunu görmezden gelmeyi tercih etmişlerdir.³⁴ Bu süreçte sokakta gittikçe sayıları artan çocuk ve gençlerin neden oldukları suçların önlenmesine yönelik etkili tedbirler alınamamıştır.³⁵

Devrim, kadınların ücretli işgücüne girerek özgürleşeceklerini iddia etmiştir. Bununla birlikte kadınlar için gerekli iş imkânlarını yaratmada başarısız olmuştur. 1919 yılında kadınların toplam işgücü içindeki oranı yüzde 40.9 iken 1924'te yüzde 27.7'ye düşmüştür. Ancak İkinci Dünya Savaşı'yla birlikte erkeklerin savaşa gitmesiyle ortaya çıkan boşluğu doldurmaya başlamışlar ve işgücü içindeki kadın oranı 1940'ta yüzde 38.9'a, savaş sonunda ise yüzde 56'ya kadar yükselmiştir.³⁶ Savaş dönemi dışarıda tutulduğunda kadınların özgürleşmesine en büyük etkiyi sağlayacağı düşünülen ücretli işlere girmek o kadar kolay olmamıştır. 1921 yılında işsizlerin yüzde 62'si kadın iken, 1929'da işsizler içindeki kadın oranı yüzde 49.9'a düşmüştür. Bununla birlik-

29 Kelime, ihmal edilen çocuk anlamına gelmektedir.

30 Ball, a.g.e, s.2

31 Siegelbaum, a.g.e.s. 112.

32 Olga, Khvostunova, "Russia's Invisible Children the Unrelieved Plight of Russia's Homeless Youth", 2012 <https://imrussia.org/en/nation/245-besprizorniki>

33 Siegelbaum, a.g.e. s.154.

34 Goldman, a.g.e. s.78.

35 Phizacklea ve diğerleri, a.g.e. s.5.

36 1959 yılında yüzde 54'e yükselmiştir. Remaskav, a.g.e. s. 11.

te resmi istatistiklerin güvenilirliği şüphelidir. Çünkü, 1927 yılında Moskova'da Jenotyel tarafından işçi ve köylü kadınlara yönelik olarak düzenlenen ve ülkedeki pek çok yerden katılım sağlayan kongrede kadınlar esas olarak kadın işsizliği üzerinde durmuşlardır. İşsiz kadınlar sosyal güvenceden yoksun olup herhangi bir yardımdan da yararlanamamaktadır. Kongreye katılan kadınlar, kadınları özgürleştirmenin yolunun çalışan kadınlara kreş ve bakım hizmetlerinin sağlanması olduğunu dile getirmişlerdir.³⁷

Bolşevikler kadınların eşit yurttaşlar olduklarını ifade etseler de uygulamada bunun tersi görülmektedir. Emek piyasalarındaki kadınların çok büyük bir kısmı düşük nitelikli ve çok düşük ücretli işlerde çalışmak zorunda kalmışlardır. Kolektif tarım sisteminin kadınlara yarar getirdiği söylenemez. Tarım sektöründe çalışanların ezici çoğunluğu kadın olmasına rağmen bu çiftliklerde yönetici konumundaki kadın sayısı son derece azdır.³⁸ Özellikle Stalin döneminde analık kutsanmasına rağmen kadın ağır işlerde düşük ücretler ile çalışmaya devam etmiştir. Örneğin, inşaat sektöründe ağır fiziksel güç gerektiren işlerde çalışan kadın oranı yüzde 25'e yükselirken ortaya çıkan makine ve teçhizat kullanmayı gerektiren ve yüksek ücretli işler tamamen erkekler tarafından işgal edilmiştir.³⁹ Makine imalatı sektöründe çalışan 25-29 yaş arası işçilerin dağılımına bakıldığında en az beceri gerektiren işlerin yüzde 70'inde kadınların çalıştığı görülmektedir. Kadınların ağırlıklı olarak kadın işi denilen sektörlerde çalışmaya devam ettikleri görülmektedir.⁴⁰ Ancak 1950'lerin sonundan itibaren profesyonel ve yarı profesyonel mesleklerdeki kadın sayısı artmaya başlamıştır. Sonraki yıllarda ise kadınların çocuk doğurmasını teşvik etmek için, çocuk bakımı süresince kadınlara ücretli izinler verilmiş ve yarı zamanlı işlerde çalışmalarını teşvik edilmiştir.⁴¹

Ekim Devrimi Sonrası Orta Asya'da Müslüman Kadınlar

Çarlık Rusya'sında, Müslümanların asimilasyonuna yönelik politikalar geliştirilmemiştir. Müslümanlar, dini ve kültürel yönden serbest bırakılmış, medreseler ve Şer'i hukuk uygulanmaya devam etmiştir. Çarlık yönetimi, Orta Asya'yı tarım deposu olarak ele almış ve bölgede denetimi sağlayabilmek için Rusların bölgeye göçünü teşvik etmiştir. Bölgede göç eden Slav asıllılar şehirlerde yerleşmişlerdir. Ruslaşmayı teşvik etmeye yönelik politikalar nede-

37 Goldman, a.g.e. ss.112-128.

38 Saeks, a.g.e. s. 84.

39 Remaskav, a.g.e. s. 13.

40 Saeks, a.g.e. s.82.

41 Phizacklea ve diğerleri, a.g.e. s.5.

niyle 1897 yılında bölgede Slav kökenlilerin oranı yüzde 7'e çıkmıştır.⁴² Çarlık Rusya'sında Orta Asya bölgesinde yaşayanlar yönetimden memnun değildi. Bölgede aralıklarla bağımsızlığı kazanmaya yönelik teşebbüsler görülmüştür. Çarlık yönetimi, bölgede hâkimiyeti sağlamak için aşiret yapılarını desteklemiş ve aşiretler arası çatışmaları teşvik etmiştir. Çarlık yönetiminde bölge, Türkistan ve Kazak bölgesi olarak ikiye ayrılmıştır.⁴³ Bolşevikler, bölgede Çarlık rejimine duyulan hoşnutsuzluğu oldukça iyi değerlendirmişlerdir.

Pek çok Sovyet ve Avrupalı yazar Orta Asya'da modernleşmenin ve kadına yönelik politikaların, Bolşevik devrimi sonrasında oluşmaya başladığını belirtmektedir. Bu önyargı bölgede devrimden önceki modernleşmeye yönelik çabaları görmezden gelmektedir. Orta Asya'da modernleşme hareketleri, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren gündeme gelmiştir. 1883 yılında Ceditçilik hareketinin temsilcileri olan reformcu kesimler, Türkistan'da modernleşmenin gerçekleşebilmesi için kadın eğitiminin önemi üzerinde durmuşlardır.⁴⁴

Bu yıllarda bölgedeki ülkelerden Azerbaycan'da petrol endüstrisine bağlı olarak güçlü burjuva ve işçi sınıfı ortaya çıkmıştır.⁴⁵ Azeri burjuva kadınlarının modernleşme yönündeki faaliyetleri dikkati çekmektedir. Gazeteci Mirza-Jalil Mammed-Qulizadeh ve eşi Hamideh Javanshir, *Molla Nasreddin* isimli dergide kadın eğitimi konusuna sık sık değinmişlerdir.⁴⁶ Khadija Alibeyova ve kocası, 1911 yılında Bakü'de Azeri Türkçesi ile yayınlanan ilk dergi olan *Ishiq*'ta, kadınların eğitimi ve istihdamı konularını gündeme taşımışlardır. Azeri zengin bir işadammın başlıları ile Bakü'de 1905 yılında Müslüman kızlara yönelik ilk modern okul dikkati çekmektedir. Bu dönemde kadınlar, başta petrol ve tekstil olmak üzere çeşitli sektörlerde çalışmaya başlamıştır. Petrol sektöründe çalışan işçi kadınların kurduğu "himmet" isimli örgüt dikkate değerdir. Himmet derneğinde, sadece Müslüman kadın işçiler değil, Hristiyan ve Yahudi kadın işçiler de yer almıştır. Bu örgüt daha 1904-1905 yıllarında doğum yapan kadınlara doğum sonrası izin, çalışırken süt izni gibi kadınlara

42 1970 yılında bölgede Slav kökenlilerin oranı üçte bire kadar yükselmiştir. Gregory J. Massel, *The Surrogate Proletariat: Moslem Women and Revolutionary Strategies in Soviet Central Asia, 1919-1929*, Princeton University Press, Princeton 1974. s.5.

43 1928 yılında Özbekistan'da toprağın sadece yüzde 1.2'si kolektif tarıma açırken, 1937 yılında bu oran yüzde 95'e yükselmiştir. Stalin'in Birinci ve İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planlarında, Orta Asya'nın tamamen pamuk üretimine ayrılması öngörülmüştür. Ayrıntılı bilgi için bkz Jacqui Freeman, "The Emancipation of Women in Soviet Central Asia from 1917 to 1940: Strategies, Successes and Failures" *Social and Cultural Change in Central Asia: The Soviet Legacy*, Der. Ş.Akyıldız ve R. Carlson, Routledge, London 2013.

44 Aynı dönemde Osmanlı'da Genç Türkler benzer görüşleri savunmaktadır.

45 Bu süreçte Türkmenistan'da bilinçli şekilde petrol endüstrisi geliştirilmemiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz Nuran Hortaçsu, "Desire for Children in Turkmenistan and Azerbaijan Son Preference and Perceived Instrumentality for Value Satisfaction" *Journal of Cross-Cultural Psychology*, Vol. 32 No. 3, May 2001. s. 311.

46 Bu dergi 1906-1930 arasında yayına devam etmiştir.

ra yönelik taleplerin yanı sıra bütün işçilere sağlık yardımı yapılması konusunu da gündeme taşımışlardır.⁴⁷ Bölge ülkelerinden Özbekistan'da da 1906 yılında Hokand'lı Ashraf ul-Banat Tajie isimli Özbek kadın, Türkçe bir kadın dergisi olan *Alemi Nisvan* dergisinde Müslüman kadınların eğitimi konusunda bir yazı yazarak kadınların eğitime katılmadıkça kadın haklarında iyileşme görülmeyeceğinin altını çizer. Daha 26 Nisan 1917'de, Rus Müslümanlar Merkezi Bürosu, Türkistan'ın Sesi isimli gazetede bir yazı yayınlarak Müslüman kadınların, Rus kadınlar gibi organizasyonlara ve komitelere katılarak bölge halkını ilgilendiren konularda etkili olmalarını istemiştir. Dolayısıyla bölgede devrimden öncede modernleşme ve kadın konusunun gündeme geldiği söylenebilir.

İlk yıllarda Bolşevikler, Müslümanların desteğini almak için dini özgürlükleri koruyan bir tutum takınmıştır. Bu kapsamda 24 Kasım 1917'de "Rusya ve Doğunun Bütün Müslüman İşçileri" başlıklı bir bildiri yayınlamışlardır. Bu bildiri de müslümanların dini inançları, ibadetleri, milli ve kültürel kurumlarının özgür olacağı ve değiştirilmeyeceği garantisi verilmiştir. Rusya'daki diğer halklar gibi, Müslüman halkların da devrimin koruması altında olduğu garantisi verilmiştir. Fakat daha sonraki 30 yıl içinde bölgede yaşayan Müslüman halklara yönelik asimilasyon politikaları uygulanmıştır.

Sovyetler Birliği'nde 1925 yılında başkenti Taşkent olan Türkistan Özerk bölgesi kurulmuştur. Bu dönemde büyük şehirlerde yaşayan nüfusun yüzde 10'u Özbek, yüzde 1'i ise Kazaktı. Kırgızlar ise şehirlerin dışında kırsal bölgelerde yaşamaktaydı. 1926 yılında bölgenin beş farklı özerk cumhuriyete bölünmesi, Sovyetlere karşı gösterilen direnci kırmıştır.⁴⁸ Bölgedeki Müslüman halkların rejime tehdit unsuru olmasını engellemek için her özerk cumhuriyetin diline uygun alfabeler oluşturulmuş önce Latin alfabesi, daha sonra da Kiril alfabesi kullanılmıştır. 1920-1930 arasında bölgede oluşturulan 18 yeni yazı dili ile bölge halklarının birbirine yabancılaştırılması amaçlanmıştır. Devrimden sonraki ilk yıllarda bölgeye yoğun Slav asıllı nüfusun göç etmesi sağlanmıştır. Bölgeye göç eden Slavlar ve diğer etnik gruplar şehirlere yerleşirken, yerli halk çoğunlukla kırsal bölgelerde yaşamaya zorlanmıştır.⁴⁹ Bölge, Müslümanlarca değil, karar verici konumundaki Ruslar tarafından idare edilmiştir. Örneğin 1926 yılında Özbek Özerk Bölgesi'nde Komünist partideki 18.351 üyenin sadece 7.736 Özbeklerden oluşmaktaydı. Geriye kalanları Rus-

47 Farideh Heyat, *Azeri Women in Transition: Women in Soviet and Post-Soviet Azerbaijan*, Routledge, London 2002. ss. 6-68

48 Özbekistan ve Türkmenistan 1924, Tacikistan 1929, Kırgızistan ve Kazakistan ise 1936 yılında özerk olmuşlardır. Şevket Akyıldız ve Richard Carlson, *Social and Cultural Change in Central Asia The Soviet Legacy*, Routledge, London 2013. s.5.

49 Yvonne Cocoran ve diğerleri, *Lost Voices Central Asian Women Confronting Transition*, Zed Books, Chicago 2005. s.33.

lar oluşturuyordu. Partideki Özbek kadın oranı ise sadece 15'te 1 düzeyinde olup geriye kalanlar Slav asıllı kadınlardan oluşmaktaydı.⁵⁰

Bolşevikler yoksul köylüleri ve işçileri kullanarak çarlık rejimini yıkmışlardı. Bu süreçte etkisi azalan Ortodoks kilisesini 1918 yılında devletin bir organı olmaktan çıkarmışlardır. Bolşevikler, Sovyetler Birliği'nde heterojen grupları tek bir kimlik altında toplama yönünde çaba gösterirken Slav bölgelerde bir direniş ile karşılaşmamışlardır. Orta Asya'da ise Müslümanlar genel olarak Bolşevik rejimine karşı mesafeli durmuşlardır. Devrimin ilk yıllarında diğer bölgelerde izlenen politikalar Müslüman toplumlarda çok az bir etki yaratmıştır.⁵¹

Sovyet otoriteleri bölgede dinin, gelenek ve göreneklerin, aile ve akrabalık bağlarının ortadan kalkması ile bölgeyi yeniden Sovyet ideolojisine göre inşa edebileceklerine inanmıştır. Orta Asya'da kitlesel ölçüde sınıf bilincine sahip işçilerin olmaması nedeniyle, devrim ideolojisini bölgede yaygınlaştırmak kolay değildi. Bolşeviklere göre Orta Asya Müslümanları başta olmak üzere, Müslüman toplumlardaki en zayıf halka kadınlardı. Bu nedenle, toplumu modernleştirmek ve geleneklerinden kurtarmak için kadınları, işçi sınıfının yerine geçebilecek bir alternatif olarak kullanmaya karar vermişlerdir. Gregory Massel, devrimin dayandığı işçi sınıfının yerine kadınların koyulması nedeniyle kadınları "proleter vekili" olarak tanımlamaktadır.⁵² Devrim yöneticilerinin kadın ve aile yönündeki politikaların uygulanması noktasında Rus kökenli kadınlara göre Müslüman kadınlara karşı daha sert, saldırgan ve yıkıcı bir tavır içinde oldukları görülmektedir. Bu bölgede sınıf savaşları, yerini kadın üzerinden gerçekleşen savaflara bırakmıştır.⁵³

Bolşevikler kadınları özgürleştirmek iddiası ile çok sayıda Jenotyel temsilcisini, kadınları yasal hakları hakkında eğitmek ve örgütlemek amacıyla Orta Asya ve Kafkaslara göndermişlerdir.⁵⁴ Jenotyel yetkilileri, Müslüman kadınları evlerde ziyaret ederek başta boşanma olmak üzere, devrimin kadınlara sağladığı hakları anlatmışlardır. Ziyaretlerde kadınların çok eşlilik, erken yaşta evlenme, çocuk ve eşin dövülmesi, zorla gerçekleştirilen evlilikler gibi suçları resmi yetkililere bildirmeleri istenmiştir. Bu süreçte kadınların aileleri ve komşularını devlete şikâyet etmeleri teşvik edilmekteydi. Bölgede kurulan yerel jenotyeller, kadınları bir araya toplamak için kadın kulüpleri,

50 Edgar, 2006 a.g.e. s. 35.

51 Bölgede izlenen politikalar modernleşme ile merkez ve çevre ilişkisi kapsamında değerlendirilmektedir. Her iki yaklaşımda da Bolşeviklerin Orta Asya'yı geriliğin merkezi olarak gördükleri aşikârdır.

52 Massel, a.g.e.s.5.

53 Saeks, a.g.e. s. 88.

54 Lapidus, a.g.e. s.66.

meslek kulüpleri, çay evleri, yetişkinler için akşam okulları ve okuma yazma kursları açarak, kadınları Sovyet sistemine entegre etmeye çalışmışlardır. Örneğin, 1920 yılında Bakü'de Dzheiran Bairmova adlı bir kadın tarafından açılan Ali Bayramov Kulübü'nde yaklaşık 100 kadın üye bulunmaktaydı. Kulübün yayın organı Şark Kadını (*Sharq Qadini*) isimli dergi, Azerbaycan'da kadınların siyasal eğitiminde büyük rol oynamıştır.⁵⁵

Devrimin ilk yıllarında bölge dillerinde yayınlanan çok sayıda Bolşevik kadın dergisinde, kadınların mevcut kurallara karşı çıkararak nasıl özgürleştiklerini anlatan yazılar yayınlanmaktaydı.⁵⁶ Bolşevikler ilk yıllarda diğer bölgelerde izledikleri politikalara benzer yumuşak bir tutum izlemişlerdir. Böylece hem kadınları mutsuz bir yaşamdan kurtaracaklarına hem de özgür kalan kadınların Bolşeviklere minnettar olacaklarını hesaplamışlardı. Oysa bölgedeki Jenotyelin amacı kadınları özgürleştirmekten ziyade, onları siyasal ve ekonomik bir güç olarak örgütleyerek devrimin sadık bekçilerine dönüştürmekti.⁵⁷

Bolşevikler, iktidara geldikten sonra, İslam'ı geri kalmışlığın nedeni olarak görmüştür. Gerçekleştirilen kültür devrimi ile gerilik ortadan kalkacak ve Sovyetlerin sınıfsız toplum yapısı inşa edilecekti. Orta Asya ve diğer Müslüman bölgelerdeki kadınların özgürleşmesiyle, iki konuda başarı sağlanması beklenmiştir. Birincisi kadın ve erkeğin eşitliği sağlanacaktır. Fakat daha önemlisi toplumdaki dini liderlerin ve dini öğelerin ağırlığı azalarak zamanla ortadan kalkacağı tahmin edilmiştir. 1920'lerin ortasında istenen başarı elde edilmeyince politika değişikliğine gidilmiştir. Orta Asya'da Müslümanlara yönelik saldırgan politikalar 1926 yılında medreselerin kapatılmasıyla başlamıştır. Bu aşamada İslam'la ilgili bilgiler Müslümanların gittiği bütün okulların müfredatından çıkarılmıştır. Slav kökenli Bolşevikler bölgede çok yoğun olarak ateizm propagandası yapmaya başlamışlardır. Parti içindeki daha düşük konumdaki Orta Asyalı komünistler, Bolşevikleri din ile ilgili konularda uyarmaya çalışmışlarsa da görüşleri hiçbir zaman dikkate alınmamıştır.⁵⁸ Yoğun din karşıtı kitlesel propaganda ile İslam kamusal hayatın dışına itilmiştir. Sovyet otoritelerinin bu baskısı Müslümanların dini, özel hayata çekmelerine neden olmuştur. Kültür devriminde ikinci aşama kadınların çarşaftan çıkarılması sürecidir.

55 Armine Shkhanian, Gendered Transitions Transitions: The Impact of the Post-Soviet Transition on Women in Central Asia and the Caucasus, *Perspectives on Global Development and Technology*, Volume 2, issue s.479. <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.576.7881&rep=rep1&type=pdf>

56 Collette Harris, *Control and Subversion: Gender Relations in Tajikistan*, Pluto Press, London 2004. S. 53.

57 Bölgede jenotyeller, kötü ruh anlamına gelen benzer bir kelime ile tanımlanmaktadır.

58 Helene Thibault, "The Soviet Secularization Project in Central Asia: Accommodation and Institutional Legacies" *Eurostudia* 101, s.13 DOI: 10.7202/1032440ar <https://www.erudit.org/en/journals/euro/2015-v10-n1-euro02010/1032440ar.pdf>

Bolşevikler, Orta Asya'da çarşafı geriliğin sembolü olarak ele almışlardır.⁵⁹ Modernleşmenin ancak çarşafın çıkarılmasıyla mümkün olduğunu düşünmüşlerdir. Jenotyel görevlilerinin kadınları kendi istekleri ile çarşafı çıkartmaya yönelik ikna faaliyetlerinin başarısız olması üzerine 1926 yılından itibaren kadın politikalarında saldırı anlamına gelen "khudzum, hujum" yaklaşımı benimsenmiştir. Bu hücum politikası ilk önce Komünist Partisi'ne üye Orta Asyalı erkeklerin eşleri üzerinde gerçekleştirilmiştir. 8 Mart 1927'de Dünya kadınlar gününde Taşkent, Semerkant, Fergana gibi şehirlerde kitlesel çarşaf çıkartma kampanyası düzenlenmiştir.⁶⁰ Orta Asyalı komünist parti üyesi erkeklerin programa eşleri ve kadın akrabaları ile katılmaları emredilerek yerel Komünistlerin devrime ve rejime sadakatlerini göstermeleri istenmiştir.⁶¹ 8 Mart 1927'de sadece Özbekistan'da 10.000 kadın meydanlara yakılan ateşlerde çarşafını yakmıştır. 8 Mart'ta gerçekleştirilen bu kitlesel eylem kısa süreli olmuştur. Yerli parti yetkilileri bu olaya sembolik bir anlam yüklemiştir. Ertesi gün parti yetkililerinin eşleri de dahil olmak üzere kadınlar tekrar çarşaf giymeye devam etmiştir. Bunun üzerine Bolşevikler daha set tedbirlere başvurmaya başlamışlardır.

Özbekistan'da Sovyet hâkimiyetinden önce Özbek kadınlar çarşaflarını çıkarıp başörtüsü takmaya başladıklarında toplumdan aşırı bir tepki görmemişlerdi. Örneğin 1908 yılında dünyaya gelen aktivist ve dergi editörü Saodat Shamsieva, başka bir şehre taşınarak evlendiğini, çarşafını çıkarıp başörtüsü takarak yaşamına devam ettiğini belirtmektedir.⁶² Fakat Bolşeviklerin çarşafı çıkartmaya yönelik zorlayıcı uygulamaları toplumda daha önceki var olan hoşgörüyü yok etmiştir. Bu süreçte kadınlar ikili baskı altında kalmıştır. Bolşevik devlet kadınlara çarşafı çıkarmasını dikte ederken Orta Asyalı erkekler çarşafın çıkarılmasına karşı çıkmışlardır.⁶³ Bu dönemde çarşaf giyen kadınlar çarşafı çıkarmaları yönünde saldırıya uğrarken, çarşafsız kadınlar da çarşaf giymesini isteyen kişi ve grupların saldırısına uğramıştır.⁶⁴ Çarşafsız kadınlar saldırıya uğramış, dövülmüş, taciz edilmiş, tecavüze

59 Kamp, çarşafın kaldırılmasının ancak Müslüman toplumdaki kadınların istemesiyle başarılı olacağını dışsal aktörler tarafından gerçekleştirilmesinin ise başarısızlığa yol açacağını öne sürmektedir. Bkz Marianne Kamp, *The New Woman in Uzbekistan: Islam, Modernity, and Unveiling Under Communism*, University of Washington Press, Seattle 2006.

60 1927 yılında Türkmen Komünist parti sekreteri Halmirad Sahetmiradov, aynı dönemde Türkiye, İran ve Afganistan'da gerçekleştirilen modernleşme hareketlerini işaret ederek Sovyetlerin de benzer uygulama gerçekleştirdiğini söylemektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz Kamp, a.g.e. s. 252.

61 Massel a.g.e. ss. 234-35.

62 Kamp, a.g.e. s. 273.

63 Ayrıntılı bilgi için bkz Nayereh Tohidi, "Guardians of the Nation: Women, Islam, and the Soviet Legacy of Modernization in Azerbaijan." *Women in Muslim Societies: Diversity Within Unity*, Der. H.L. Bodman ve N. Tohidi, N, Boulder, CO: Lynne Rienner 1998.

64 Collet Harris, a.g.e. s. 55.

uğramış ve bazen de öldürülmüştür.⁶⁵ Bu süreçte ilginç olan parti üyesi bazı erkeklerin çarşafını çıkarmasına ön ayak oldukları eşleri ve kızlarına namuslarına helal getirdikleri gerekçesi ile şiddet uygulamalarıdır. Sadece 1927 yılında Özbekistan'da 226 davanın konusu, çarşafını çıkaran kadınları öldüren aile bireyleri hakkındadır.⁶⁶ Bolşeviklerin çarşafın çıkarılmasına yönelik katı tedbirler getirdiği bu süreçte birkaç bin kadın ve erkeğin öldürüldüğü veya yaralandığı bildirilmektedir. Kadına yönelik geliştirilen bu tür politikalar, Orta Asya'da İslam'ı yıkma ve Müslüman aileyi ortadan kaldırma olarak ele alınmıştır. Bölgede çarşafın kaldırılmasına yönelik izlenen bu politikalara halkın gösterdiği aşırı şiddetli tepkiler nedeniyle 1929 yılında "hujum" politikası kaldırılmıştır.⁶⁷ Orta Asya'da çarşaf giyen Müslüman kadınlara yönelik uygulanan bu çok katı ve saldırgan politikaların aynı dönemde Buhara'da çarşaf giyen Yahudi kadınlara aynı şiddette uygulanmaması ise ilginçtir.⁶⁸

Bolşevikler, kadınların çarşaflarını kolayca çıkaracaklarını ve kendilerini rejime borçlu hissederek rejimin sadık savunucuları olacaklarını varsaymışlardı. Bununla birlikte çarşafın çıkarılması sonrasında "özgür kalan" kadınların neden rejime minnettar olmadığını bir türlü anlayamamışlardır. Oysa bölgede çarşafın çıkarılmasına yönelik izlenen bu saldırgan politikalar, kadınların özgürleşmesine değil kadınların evden dışarıya daha zor çıkmasına yol açmıştır. Bu dönemde kadınlar hayli travmatik olaylara maruz kalmışlardır. İlerleyen sürede özellikle eğitim hayatına katılan genç kadınlar başörtüsü takarak bu durumla baş etme yoluna gitmiştir.⁶⁹

Özbekistan ve Tacikistan'da Sovyetleştirme, çarşaf üzerinden gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Bolşevikler ilk etapta Kazakistan, Kırgızistan ve Türkmenistan'da kadınların çarşaf giymemesi nedeniyle bölge halkının sovyet rejimine daha kolay adapte olacaklarını varsaymıştır.⁷⁰ Bölgedeki yerli komünist liderler de kadınların çarşaf giymemesi nedeniyle bölgede bir kadın sorunu olmadığını öne sürmüşlerdir.⁷¹ Bolşevikler bu ülkelerde çarşafın yerine konulabilecek sembol bulmada sıkıntı yaşamıştır Bu bölgelerdeki jenotyel görevlileri, Türkmen kadınlar tarafından kullanılan yaşmağı sembol olarak

65 Massell, a.g.e. ss. 281-2.

66 Timur Dadabaev, *Identity and Memory in Post Soviet Central Asia Uzbekistans Soviet Past*, Routledge, London 2015, s.159.

67 1931 yılında Bolşeviklere karşı mücadele eden Basmacı hareketinin lideri İbrahim Bey, çarşafın çıkarılmasıyla kadınların namusunun lekeliğini ve kadınların fahişeliğe itildiğini öne sürmüştür. Aktaran Collette Harris, 2004.

68 Douglas, Northrop *Veiled Empire: Gender & Power in Stalinist Central Asia*, Cornell University Press, Ithaca 2003. s.51.

69 Kamp a.g.e. ss. 250-1.

70 Orta Asya ülkelerinden Kazakistan, Rus etkisine en açık olan ülke olmuştur. Bunun en önemli nedeni, Kazakların Slavlar ile gerçekleştirdikleri karma evliliklerdir. Kazakların dışındaki diğer bölge halkları, Müslüman olmayan etnik gruplarla evlenmeye son derece mesafeli yaklaşmışlardır. Dadabaev a.g.e. s.132.

71 Edgar, 2004 ag.e. s.226.

ele almak istemişlerdir. Fakat arşaf sokakta giyilen bir dış kıyafet, yaşmağın ise evde giyilmesinden ötürü yaşmağı kaldırmaya yönelik adımlar kesinlikle başarısız olmuştur. Bunun zerine Bolşevikler bu sorunu bu bölgedeki mevcut gelenek ve görenekleri yıkarak zme yoluna gitmişlerdir.

Bolşevikler, bölgede sıklıkla uygulanan başlık parası geleneğinden ötürü, kadınların mal gibi alınıp satıldığı düşüncesine sahipti. Bu nedenle başta başlık parası olmak üzere diğer adetlerin kadınların sömürülmesine yol atđđı iddia edilerek gelenekleri yıkmaya yönelik politikalar uygulanmaya başlanmıştır.⁷² Orta Asya'da Ocak 1923'te başlık parası, Ekim 1924'te ise çok eşlilik yasaklanmıştır. Bölgede erken yaşta evliliği önlemek için evlilik yaşı kadınlarda 16, erkeklerde ise 18 yaşa yükseltilmiştir. Bununla birlikte bu uygulama başarısız olmuştur. Bölge halkı küçük yaşta evlendirilen çocukların resmi nikhını ya yaşları gelince ya da aile içinde daha büyük kişileri göstererek gerçekleştirme yoluna gitmiştir. Köylülere yönelik gerçekleştirilen konferanslarda Türkmenlerin en çok başlık parasının kaldırılmasına itiraz ettikleri görülmüştür Başlık parası yasaklanmasına rağmen toplumda gizli de olsa devam etmiştir.⁷³

Kazakistan, Kırgızistan ve Türkmenistan'da kadınlara kolay boşanma hakkı tanınmasına çok sert tepkiler gelmiştir.⁷⁴ Bölgede boşanmanın kolaylaştırılması sonrasında bazı ailelerin başlık parası almak için kızlarını tekrar tekrar evlendirmeye başladıkları görülmektedir. 1925 yılında Kerki şehrinde çok sayıda kadının boşanma dilekçesi vermesi, isyana neden olacak kadar şiddetli tepki yaratmıştır. Artan tepkiler nedeniyle, 6 Ekim 1926'da boşanmanın resmi dairelerde değil de mahkemelerde bağlanılmasına karar verilmiştir. Kadını zorla boşanmaya iten aile üyelerine ise üç yıl hapis cezası verilmesi karara bağlanmıştır. 1927 yılında Kerki'de bazı ailelerin kızlarını iki üç yıl içinde beş veya altı kez evlendirdiği görülmüştür.1928 yılında başlık parası veren ve alanların üç yıl hapis cezası ile cezalandırılması yasalaşmıştır. Aynı yıl berdel (garshlık) başta olmak üzere ölen erkeğin yerine kardeşin gelinle evlenmesi ve kız kaşırma da yasaklanmış ve üç yıl hapis cezası ile cezalandırılacağı ilan edilmiştir. Ocak 1927'de Orta Asya'daki Jenotyel başkanının, Türkmen komünistleri dışarıda Sovyet gibi yaşayarak şov yaparken özel hayatlarında geleneksel rolleri devam ettirme ile suçlaması dikkate değerdir. 1928 yılında çıkarılan bu yasalar ile "gelenek suçu" olarak tanımlanan bu tür dava sayıları artmıştır. Bu süreçte bölgedeki parti yesi yerli komünistlerin de yasaklanan gelenek suçları kapsamında cezalandırıldığı görülmektedir.

72 Kamp a.g.e. s. 255.

73 Colette Harris, a.g.e. s.248.

74 Cocaran, a.g.e. s.55.

Örneğin, 1928 yılında gelenek suçu nedeni ile gerçekleştirilen işlem sayısı 162 olup 106'sında cezai işlem yapılmıştır. Cezai işlem gerektiren davaların yüzde 7.5'i parti üyeleri tarafından işlenmiştir. 1929'un ilk yedi ayında ise gelenek suçu ile açılan dava sayısı 1127'ye yükselmiştir.⁷⁵

Sovyetlerin kadınları evliliğin getirdiği yükümlülüklerden kurtarmaya yönelik politikaları bölgedeki aşiretler ile olan ilişkilerinin gerilmesine yol açmıştır. Sovyetler bu durumu bir çelişki olarak görmemiştir. Onlara göre bölgedeki toplumlar dil kullanma özgürlüğüne sahip olma ve özerk devlet olarak var olma ile yetinmelidir. Buna karşılık günlük yaşam ve kurumlar Sovyet olmalıdır. Bununla birlikte bölge halkı dilin ve milliyetin kendilerini tanımlamaya yeterli olmadığını, gelenek ve göreneklerin, aile yapısının ve toplum yaşantısının kendilerini tanımladığını düşünmektedir. Devrimin kadınların özgürlüğü ile yoksul erkek çiftçiler arasında bir denge politikası izlediği görülmektedir. Bu süreçte, kadınlar işçi sınıflarının vekili değil, yoksul köylü erkeklerin tamamlayıcısı olarak ele alınmıştır.⁷⁶

Bölgedeki kadınlar, kalabalık ailelerde yaşamaları nedeniyle toplantılara veya okuma yazma öğreten kurslara katılmayı, çocuklarını bırakacak kimseleri olmadığı gerekçesiyle ret etmiştir. Pek çok kadın, jenotyeldeki kadınların sürekli toplantı yaptığını fakat hasta olan çocukları için doktor temin etmedikleri için bir daha toplantıya katılmayacaklarını belirtmişlerdir. Kadınların daha pratik konularla ekonomik konularda ilgilendikleri Sovyet sisteminin ideallerini önemsemedikleri görülmektedir. Sovyet yetkililerle gerçekleştirilen toplantılardaki taleplerde köylü kadınların sağlık şartlarının iyileştirilmesi veya içme suyu şebekelerinin oluşturulması yönünde konuştukları görülmektedir. Bölgede kadınların siyasi harekette yer almalarına yönelik çabalar da ilk etapta başarısızlıkla sonuçlanmıştır. 1920'lerde bu tür çalışmalara toplumun kültürel baskısına daha az maruz kalan ve ev işi ile daha az uğraşan yaşlı kadınlar katılmıştır. Örneğin, 1923 yılında Türkmenistan'da gerçekleştirilen Müslüman kadın konferansına sadece beş Türkmen kadın katılmıştır. Jenotel görevlileri toplantıya katılan bu kadınları "bunak yaşlı kadınlar" olarak değerlendirerek dikkate bile almamıştır.⁷⁷ Oysa bu kadınlar dahi yaşlı olmalarına rağmen toplantıya ancak kendilerine verilen çeşitli taahhütler ile katılmaya gönüllü olmuşlardır. Benzer şekilde 1923 yılında Sov-

75 Kamp, a.g.e. s. 255

76 Kamp, a.g.e. ss. 222-244.

77 Eskimiş yaşlı kadın tabiri Sovyet ve Türkmen kültüründeki farklılığa dikkat çekmektedir. Bolşevikler genç kadınlara devrimin temsilcisi rolünü yüklerken Türkmen toplumunda kadının yaşla birlikte ağırlığı artmaktadır.

yet köy temsilcisi olarak üç yaşlı Türkmen kadını seçilmiştir. Bu kadınların da seçime girmeleri ancak onlara beş ruble ödenerek sağlanabilmiştir.⁷⁸

Moskova, cumhuriyetlere belli sayıda kadının toplantı ve çalışmalara katılma zorunluluğu getirdiği ve yerli komünistlerin sadakatini bu tür eylemler ile sınıdığı için yerli Komünistler eşlerini bu tür toplantılara götürmek zorunda kalmışlardır. Erkeklerle yönelik olarak cezalandırıcı uygulamalar para cezasından hapis cezasına kadar değişmektedir. Parti tarafından düzenlenen çeşitli organizasyonlara katılan genç kadınların büyük çoğunluğunun eşleri Komünist Parti üyesidir. 1928 yılında köy toplantılarına katılmayan kadınlar olması durumunda kocalarının veya babalarının üç ruble ile cezalandırılacağı ilanıyla köylü kadınlar toplantıya katılmaya başlamışlardır. Bu tür uygulamalar ile raporlarda istenilen sayılara erişilmiştir. 1929 yılında yerel Sovyet yöneticileri tarafından köy toplantısına katılması istenen buna rağmen toplantıya katılmayan kadının mahkemeye verildiği görülmektedir. Bu olaydan sonra toplantılara çağrılan kadınların sayısında artış görülmektedir.⁷⁹ Bu tür zorlayıcı tedbirlerle 1926-1927 yılında seçimlere katılan kadın sayısı yüzde 1.5'den 1928-1929 seçimlerinde yüzde 38.7'ye yükselmiştir. Sovyet köylüleri temsilinde de kadın oranı 1926-1927 yılında yüzde 6.2'den 1928-29 döneminde yüzde 20'ye yükselmiştir.⁸⁰

Orta Asya'da halkın Bolşeviklerin kurduğu seküler okullara çocuklarını göndermesi de önce parasal teşviklerle gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. 1926 yılında okuryazarlık Tacikistan'da yüzde 2.2 ve Kazakistan'da yüzde 7.1'dir. 1926-1927 arasında 8-17 yaş arası erkek Türkmen çocukların yüzde 5.2'si Sovyet okullarına giderken kız çocuklarının oranı yüzde 1'den daha azdır. Bu sorunu çözmek için Komünist Parti, kız çocuklarını Sovyet okullarına göndermeleri halinde maddi yardım vaat etmiştir. Parasal teşviklerin başarılı sonuçlar yaratmaması üzerine zorlayıcı tedbirlere geçilmiştir. Örneğin, Türkmenistan'da 1927 yılında Komünist Parti üyesi Türkmen erkeklerle, eşlerini okuryazarlık, kız çocuklarını da okula göndermemeleri durumunda partiden ihraç edilmenin yanı sıra, mahkemeye verilecekleri ultimatoma verilmiştir. Bu ultimatoma uymayan birkaç komünist erkeğin cezalandırılması sonrasında Türkmen erkekler eşlerini başta okuryazarlık kursu olmak üzere parti tarafından düzenlenen bütün etkinliklere götürmeye başlamışlardır. Jenotyel yetkilileri göçebe Kazak ve Kırgız kadınları şehirlerdeki okula gitmeleri konusunda ikna etmeye çalışmışlar fakat başarılı olamamışlardır.⁸¹

78 Kamp, a.g.e. s.228.

79 Harris, a.g.e. 2004, s.231.

80 Kamp, a.g.e. ss.229-232.

81 Cocaran, a.g.e. s.52.

1927 yılında Özbekistan'da 1.548 ilkokul, 55 ortaöğretim ve 49 teknik okul bulunmaktaydı.⁸² Parasal teşvik yanında zorlayıcı teşviklere de başvurulmasına rağmen Sovyet okullarına devam eden kız çocukların oranı 1930'da sadece yüzde 9'a yükselmiştir.⁸³ Ancak zaman içinde yavaş da olsa ilköğretim düzeyinde okula giden kız çocuğu sayısı artmıştır. Örneğin, Özbekistan'da ilk öğretime katılan kız çocuğu oranı yüzde 73.3'e yükselmiştir.⁸⁴

Orta Asya'da zorla gerçekleştirilen kolektif tarım uygulamaları sonunda göçebe Kırgız ve Kazaklar yerleşik hayata zorlanmıştır. Özbekistan'da Stalin tarafından uygulanan politikalar kapsamında pamuk üretimi artmaya başlamıştır.⁸⁵ Bunu takip eden yıllarda kadınların işgücüne katılımı daha çok tarım sektöründe olmuştur. Pamuk ve ipek üretiminin artmasıyla birlikte bölge kadınları tekstil sektöründe yer almaya başlamıştır. 1923 yılında bölgede imalat sanayinde yüzde 9.5 olan kadın işgücü, 1933'de yüzde 28.6'ya, 1939'ta ise yüzde 39'a yükselmiştir. Bu köylerde aile gelirinin yüzde 30'u kadınların dokuduğu kilim ve halılardan elde edilmekteydi. 1929 yılında 29.000 kadın halı dokuma işinde 4.187 kadın da ipek dokumacılığında çalışmaktadır.⁸⁶

1941 yılında Nazi işgaline karşı Avrupa'ya yakın yerlerdeki fabrikalar, Stalin'in emriyle Orta Asya'ya taşınmıştır. Bu süreçte Kırgızistan'da 30, Kazakistan'da 140, Özbekistan'da ise 238 fabrikanın yanı sıra, 7 hidroelektrik santral kurulmuştur. Özbekistan'a ayrıca onlarca askeri ve sivil amaçlı eğitim ile araştırma kuruluşları taşınmıştır.⁸⁷ 1940 yılında toplam işgücünün yüzde 40.7'sini kadınlar oluşturmuştur. Bu gelişme, kadınların özgürleşmesinden değil, Stalin'in ihtiyaç duyduğu emek ihtiyacını karşılamaya yönelik çıkarılan zorlayıcı tedbirlerdendir.⁸⁸

Pek çok Rus ve Batılı yazar bu dönemden sonra bölgede cinsiyet eşitliğinin daha fazla sağlandığı konusunda hemfikirdir. Bölgede sektör ve meslek bazında cinsiyet ayırımının az olmasının nedeni, kadınların erkek mesleklerine girmesinden değil, bölge erkeklerinin Rusların "kadın işi" dedikleri sektörlere girmesinden kaynaklanmıştır.⁸⁹ Orta Asya'da devrimin başından itibaren Slav kökenli erkekler sanayide, Orta Asyalı erkekler ise hizmet sektöründe

82 Akyıldız, a.g.e. s.16.

83 Kamp, a.g.e. s. 232.

84 Freeman, a.g.e. s. 33.

85 Ahmed Rashid, *The resurgence of Central Asia: Islam or nationalism?*, Oxford University Press, Oxford 1994. s.52.

86 Kamp, a.g.e. s.232.

87 Dilip Hiro, *Inside Central Asia: A Political and Cultural History of Uzbekistan, Turkmenistan, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Tajikistan, Turkey, and Iran*, Overlook Duckworth, Peter Meyers Publishers, Inc., Michigan 2009. s. 59.

88 Freeman, a.g.e. s. 40.

89 Saeks, a.g.e. s. 91.

alışmıştır.⁹⁰ Bölgede tarım dışı istihdamda ncelik Slav erkeklerden sonra Slav kadınlara verilmiştir.⁹¹ Ağır sanayinin bölgeye gelmesinden sonra da Slav asıllı kadınlar beyaz yakalı sektörlere geebilmiiştir.⁹² Bir başka deyişle, Orta Asyalı erkekler, aslında kadınların çalıştığı düşük ücretli düşük nitelikli işlerde çalışmak zorunda kalmıştır.⁹³

Sonuç

Bolşevikler, dünya genelinde diğer demokratik devletler ile rekabet ederken, rejimin modernleştirici yanı üzerinde özellikle durmuşlardır. Bu kapsamda Rejim kendini kadın üzerinden tanımlamaya gitmiştir. Bolşevikler, kadının özgürlüğünü parti eliyle gerçekleştirmeye çalışırken kadınların ihtiyaçlarını veya taleplerini dikkate almamıştır. Bolşevikler, Slav kökenli kadınlar üzerinde politikalarını gerçekleştirirken ciddi bir tepki ile karşılaşmamışlardır. Bolşevik rejimi ailenin zayıflamasına ve çok sayıda kadın ve çocuğun bu süreçte zarar görmesine yol açmıştır.

Bolşevikler, Slav ve Hıristiyan toplumlarda kolaylıkla gerçekleştirdikleri kadın ve aile politikalarını Orta Asya'da uygulamaya başladığında çok ciddi direnişle karşılaşmışlardır. Bolşevikler ile Orta Asyalı Müslümanlar kadın üzerinden bir hesaplaşma içine girmiştir. Kadın konusu, bölgedeki erkeklerin sadakatlerinin sorgulandığı bir alana dönüşmüştür. Bölge kadınları ikili bir baskı altında kalmıştır. Öncelikle Sovyetler tarafından ilerlemenin sembolü olarak görülmüşken, kendi halkları tarafından da etnik kimlik ve kültürlerini taşıyıcıları olarak görülmüşlerdir.

İlerleyen yıllarda Orta Asya bölgesi, Sovyet toplumsal mühendislik çalışmasıyla modernleşmiş gibi gözükse de bölgeyi Sovyetleştirme tamamıyla başarılı olmamıştır. Yüksek eğitime sahip st sınıflarda, Sovyet tipi bir bakış açısı zaman içinde ortaya çıkmasına rağmen alt sınıflarda böyle bir değişim gerçekleşmemiştir. Sovyet hakimiyeti sonrasında erkekler Sovyet sistemine entegre olurken kadınlar dininin koruyucu rolünü üstlenmiştir. Bolşeviklerin gerek yumuşak gerekse saldırgan politikalarına rağmen bölgede geleneksel değerler ortadan kalmamış veya zayıflamamıştır. Sadece daha da mahrem alana çekilmiştir.

90 Bu konuda ayrıntılı bilgi için Havva Çaha, "Orta Asya'da Kadın İstihdamın Profili ve Sorunları", *Bağımsızlıktan Günümüze Türkiye Cumhuriyetleri Ekonomi Politikası: Sektörel ve Bölgesel Analiz*, Der. Mehmet Dikkaya, Savaş Yayınevi, Ankara: 2017.

91 Massell a.g.e. s.166.

92 Cocaron, a.g.e. s.65.

93 Saeks, a.g.e. s. 90.

Sovyet etkisi kırsalda neredeyse büyük ölçekte hiçbir değişim yaratmamıştır. Kırsalda yaşayan kadınlar Rusça konuşmadıkları gibi Ruslara karşı çok fazla bir direnç sergilemişlerdir. Şehirlerde yaşayan Orta Asyalı kadın ve erkekler, Sovyet değerlerinin bir kısmını benimsemiş ve uygulamışken, nasıl yaşayacakları ve nasıl düşüneceklerine yönelik dayatmaları kabul etmemişlerdir. Sonuç olarak zorla da olsa bölgede özellikle şehirliler tarafından kabul edilen melez bir kültür ortaya çıkmıştır. Şehirde yaşayan bölge kadınları, en azından görünüşte kamusal hayatta Sovyet imajı verirken özel hayatlarında yerli kalmaya devam etmişlerdir. Orta Asyalı kadınlar gerek Bolşevik rejimi döneminde gerekse bağımsızlık sonrasında ortaya çıkan yeni devletlerde dönüşümün en büyük mağdurları olmuştur.

Kaynakça

- AKYILDIZ, Şevket ve Carlson, Richard, *Social and Cultural Change in Central Asia The Soviet Legacy*, Routledge, London 2013.
- ASWİN, Sarah, *Gender, State, and Society in Soviet and Post-Soviet Russia*, Routledge, London 2000.
- BALL, Alan M., *And Now My Soul is Hardened: Abandoned Children in Soviet Russia, 1918-1930*, University of California Press, California 1994.
- CHATTERJEE, Choi, "Ideology, Gender and Propaganda in the Soviet Union: A Historical Survey" *Left History*, 1999, <http://lh.journals.yorku.ca/index.php/lh/article/view/5380> (erişim: 19.9.2017).
- COCORAN, Yvonne ve diğerleri, *Lost Voices Central Asian Women Confronting Transition*, Zed Books, Chicago 2005.
- ÇAHA, Hawa, "Orta Asya'da Kadın İstihdamın Profili ve Sorunları" *Bağımsızlıktan Günümüze Türkiye Cumhuriyetleri Ekonomi Politiği: Sektörel ve Bölgesel Analiz*, Der. Mehmet Dikkaya, Savaş Yayınevi, Ankara: 2017.
- DADABAEV, Timur, *Identity and Memory in Post Soviet Central Asia Uzbekistans Soviet Past*, Routledge, London 2015
- EDGAR, Adrienne Lynn, 'Bolshevism, Patriarchy, and the Nation: the Soviet "Emancipation" of Muslim Women in Pan-Islamic Perspective', *Slavic Review*, 65,20, 2006, 252-272. <https://doi.org/10.2307/4148592> (erişim: 10.8.2017).
- EDGAR, Adrienne Lynn, *Tribal Nation: The Making of Soviet Turkmenistan*. Princeton University Press, Princeton 2004.
- ENGEL, Barbara Alpern, *Between the Fields and the City: Women, Work, and Family in Russia, 1861-1914*, Cambridge University Press, Cambridge 1994.
- FREEMAN, Jacqui, "The Emancipation of Women in Soviet Central Asia from 1917 to 1940: Strategies, Successes and Failures" *Social and Cultural Change in Central Asia: The Soviet Legacy*, Der. Ş.Akyıldız ve R. Carlson, Routledge, London 2013.
- GOLDMANN, Wendy, Z., *Women, the State and Revolution: Soviet Family Policy and Social Life, 1917-1936*, Cambridge University Press, Cambridge 1993.
- GORSUCH, Anne, E., "A Woman is Not a Man": The Culture of Gender and Generation in

- Soviet Russia, 1921-1928”, *Slavic Review*, Vol. 55, No. 3. (Autumn, 1996), pp. 636-660. https://www.colby.edu/academics_cs/courses/HI398/upload/Gorsuch-Women-is-Not-a-Man.pdf (erişim: 15.9.2017).
- HARRIS, Colette, *Control and Subversion: Gender Relations in Tajikistan*, Pluto Press, London 2004.
- HARRIS, Henry, “Abortion in Soviet Russia: Has the Time Come to Legalize it Elsewhere”, 1932, [https:// www. ncbi.nlm.nih.gov /pmc/ PMC2984843/pdf/](https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/PMC2984843/pdf/) (erişim: 9.9.2017).
- HEYAT, Farideh, *Azeri Women in Transition: Women in Soviet and Post-Soviet Azerbaijan*, Routledge, London 2002.
- HIRO, Dilip, *Inside Central Asia: A Political and Cultural History of Uzbekistan, Turkmenistan, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Tajikistan, Turkey, and Iran*, Overlook Duckworth, Peter Meyers Publishers, Inc., Michigan 2009
- HORTACSU, Nuran, “Desire for Children in Turkmenistan and Azerbaijan Son Preference and Perceived Instrumentality for Value Satisfaction” *Journal of Cross-Cultural Psychology*, Vol. 32 No. 3, May 2001 309-321
- KAMP, Marianne, *The New Woman in Uzbekistan: Islam, Modernity, and Unveiling Under Communism*, University of Washington Press, Seattle 2006.
- KHVOSTUNOVA, Olga, *Russia’s Invisible Children the Unrelieved Plight of Russia’s Homeless Youth*, 2012 [https:// imrussia.org/ en/nation/ 245-besprizorniki](https://imrussia.org/en/nation/245-besprizorniki)
- KOENKER, Diane P. Ve diğerleri, *Party, State and Society in the Russian Civil War*, Indiana University Press, Bloomington 1990.
- LAPIDUS, Gail Warshofsky, *Women in Soviet Society: Equality, Development, and Social Change*, University of California Press, California 1978.
- MANDEL, William, “Soviet Women in the Work Force and Professions” *American Behavioral Scientist*, ss. 255-280. 1971. Erişim tarihi 1971 [https:// deepblue.lib.umich.edu/ bitstream/ handle/ 2027.42/ 67596/ 10.1177_ 000276427101500208.pdf? sequence=2](https://deepblue.lib.umich.edu/bitstream/handle/2027.42/67596/10.1177_000276427101500208.pdf?sequence=2) (erişim: 17.8.2017).
- MASELL, Gregory J., *The Surrogate Proletariat: Moslem Women and Revolutionary Strategies in Soviet Central Asia, 1919-1929*, Princeton University Press, Princeton 1974.
- NORTHROP, Douglas, *Veiled Empire: Gender & Power in Stalinist Central Asia*, Cornell University Press, Ithaca 2003.
- PHIZACKLEA, Annie ve diğerleri, “Introduction” *Women in the Face of Change: Soviet Union, Eastern Europe and China*, Der. A.Phizacklea, H.Pilkington ve S. Rai, Routledge, London 1992.
- RASHID, Ahmed, *The Resurgence of Central Asia: Islam or nationalism?*, Oxford University Press, Oxford 1994.
- RATHER, Farooq A., “Status of Women in Soviet Central Asia: A Case Study of Tajik Women”, *International Journal of Scientific and Research Publications*, Volume 3, Issue 2, February 2013 <http://www.ijsrp.org/research-paper-0213/ijsrp-p1443.pdf>(erişim: 19.9.2017).
- REMASKAVSK, Natalia, “Perestroika, and the Status of Women in the Soviet Union” *Women in the Face of Change: Soviet Union, Eastern Europe and China*, Der. A.Phizacklea, H.Pilkington ve S. Rai, Routledge, London 1992.
- SAEKS, Paul M., “Women, Work and Family in the Soviet Union”, *Understanding Soviet Society*, Der. M.P.Sacks ve J.G. Pankhurs, Allen and Unwin Inc., London 1988.

- SHKANIAN, Armine, Gendered Transitions Transitions: The Impact of the Post-Soviet Transition on Women in Central Asia and the Caucasus, *Perspectives on Global Development and Technology*, Volume 2, issue ss:475-496, 2003 <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.576.7881&rep=rep1&type=pdf>(erişim: 11.8.2017).
- SIEGELBAUM, Lewis H., *Soviet State and Society between Revolutions, 1918-1929*, Cambridge University Press, Cambridge 1992.
- THIBAUT, Helene, "The Soviet Secularization Project in Central Asia: Accommodation and Institutional Legacies" *Eurostudia* 101 (2015): 11-31. DOI: 10.7202/1032440ar <https://www.erudit.org/en/journals/euro/2015-v10-n1-euro-02010/1032440ar.pdf>(erişim: 19.9.2017).
- TOHIDI, N. "Guardians of the Nation: Women, Islam, and the Soviet Legacy of Modernization in Azerbaijan." *Women in Muslim Societies: Diversity Within Unity*, Der. H.L. Bodman ve N. Tohidi, N, Boulder, CO: Lynne Rienner 1998
- WOOD, Elizabeth, A., *The Bolsheviks in Russian Society: The Revolution and the Civil Wars*, Yale University Press, New Haven 1997.